

Граматичні форми непрямих закликів

Владислав Батицький

судовий експерт групи досліджень у сфері інформаційних технологій, Чернігівський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України, м. Чернігів, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8419-505X>, e-mail: vladbat669@gmail.com

Досліджено семантичні та граматичні форми закликів у суспільно-політичному дискурсі України. Розглянуто прямі й непрямі заклики, їх диференціацію та функції у медійних текстах.

Ключові слова: заклики; мовленнєві акти; спонукання; політична комунікація; семантика; дискурс; ЗМІ.

Grammatical Forms of Indirect Appeals

Vladyslav Batytskyi

The study examines grammatical forms of indirect appeals in socio-political discourse. Modal constructions, rhetorical questions and desiderative expressions as inducement means are analyzed.

Keywords: indirect appeals; speech acts; modality; inducement; political discourse; semantics.

На сучасному етапі розвитку Україна активно протидіє збройному, політичному та інформаційному конфліктам, безпосередніми учасниками яких є політичні та соціальні суб'єкти, а також засоби масової інформації (далі — ЗМІ). У ЗМІ висвітлюються різноманітні статті, репортажі, події та висловлюються думки з приводу суспільно-політичної ситуації в країні. Найчастіше такі повідомлення містять структурні компоненти, які за своєю формою вираження є спонукальними конструкціями, вираженими у формі закликів. Установлення смислового змісту закликів є об'єктом лінгвістичних (семантико-текстуальних) досліджень писемного мовлення.

Бурхливий розвиток вищезазначених експертиз зумовлений нагальними суспільними потребами, що сприяють розвитку їх наукової основи й поглибленому дослідженню предмета та об'єкта.

Заклики є невід'ємною частиною суспільно-політичної комунікації, якій характерні звернення до масової аудиторії, доступність широкому колу людей, популяризація інформації агітаційного змісту. Інформаційні повідомлення повинні актуально висвітлювати зображувані події та нагальні питання сьогодення.

Серед наукової спільноти найбільш повним та обґрунтованим в лінгвістиці вважається тлумачення, згідно з яким, заклик — це мовленнєвий акт, що звернений до адресата з метою спонукати його виконати певну дію або сукупність дій, які усвідомлюються

як важлива частина суспільно значущої діяльності, що сприяє досягненню певних ідеалів, або спонукати адресата враховувати у повсякденній поведінці ці ідеали, причому мовець та адресат є політичними суб'єктами або їхніми представниками, а сам мовленнєвий акт розглядається як частина суспільно-політичної комунікації.

Особливістю типового мовленнєвого акту заклику є те, що він обов'язково має бути пов'язаним із суспільно-важливою діяльністю та сприяти досягненню поставлених завдань, адже однією з головних складових мовленнєвого акту заклику є умова успішного здійснення цих дій.

Заклик є формою спонукання, до якої належать й інші форми впливу на людину, зокрема, наказ, прохання, порада. «Спонукання — це відношення, яке відображає волюнтаривні стосунки між мовцем, який називає дію, що її необхідно виконати (не виконати), і слухачем, який повинен забезпечити її виконання (невиконання)» [1, с. 5]. Однак заклики відрізняються від інших форм спонукань. Так, від наказу він відрізняється відсутністю субординації, від прохання — наявністю великої залежності від адресата, від поради — характером зацікавленості при збігові субординаційної лінії. Такі типи мовленнєвих актів використовують для передачі комунікативних намірів, що різняться між собою. На відміну від інших спонукань, заклик не потребує негайного виконання і, найпевніше, є рекомендацією для поведінки, що

базується на тих чи тих морально-етичних, ідеологічних, ціннісних категоріях.

Розглядаючи співвідношення між промовцем і адресатом у мовленнєвому акті спонукання, легко помітити, що вони не завжди протиставлені по відношенню до ймовірної дії. Заклик, який не виключає того, хто говорить з майбутньої діяльності, — називаємо закликом інклюзивної дії, а залик, який виключає того, хто говорить з числа адресатів, — закликом ексклюзивної дії. Закликає інклюзивної дії зазвичай притаманна граматична форма імператива першої особи множини або форма допоміжного дієслова «бути» у формі першої особи множини, наприклад: «повалимо», «будемо». У спонукальних висловлюваннях, що містять заклики ексклюзивної дії, де автор виключає себе з числа учасників майбутніх дій, імператив найчастіше виражений у формі другої особи однини або множини, наприклад: «боріться», «піднімайтеся», «єднайтеся».

Таким чином, непрямий залик — це форма відкритого спонукання без використання дієслівних форм зі значенням «спонукання». Як правило, такий залик не має чітко визначеного адресата.

У непрямих закликах відсутні граматичні показники наказового способу, і прямо не зазначений адресат висловлювання. Непрямі заклики висвітлюють думку адресанта про необхідність вчинення певних дій, тобто кожен читач є адресатом і потенційним виконавцем зазначеної дії.

Ознаки вираження непрямих закликів:

1. У формі запитань: «Доки будемо терпіти це свавілля?!». Ця форма семантично містить наказ до активного виконання дій, які, як правило, зазначаються адресантом у контексті повідомлення.
2. Модальні дієслова, такі як «необхідно», «слід», «потрібно», «треба», «пора» та інші, з семантикою зобов'язання виконання дій («За кер-

мом слід їздити тверезим!» в значенні «Їздьте тверезим за кермом!»).

3. Риторична фігура, суть якої в тому, щоб описати гіпотетичний когнітивний стан — бажання, щоб адресат виконав якусь дію (наприклад, Звернення Президента України до Європарламенту: «Хочеться вірити, що український народ може сподіватися на якнайшвидше визнання вами геноцидом війну, нав'язану Україні путінським режимом»: досліджувана фраза є непрямим закликом (спонуканням), хоча по суті — це вираження бажання; пропозиційний зміст: «Європарламент визнає геноцидом війну в Україні»: ця фраза має на меті майбутню дію адресата, що є суспільно значущою, оскільки являє собою міжнародний політичний акт).
4. Прохання у формі запитання («Чи не могли б ви передати соль?») по суті є непрямим закликом, адже відповідь «так» і відсутність невербальної реакції (передача солі) зробили б цей залик-прохання неуспішним.

Отже, семантико-текстуальні дослідження закликів відбуваються на основі аналізу граматичних конструкцій і певною мірою потребують глибокого лінгвального аналізу. Наведені види граматичних конструкцій з іллокуцією заклику на сьогодні є основними, але варто зазначити, що цей перелік не є вичерпним, оскільки лексичне й композиційне наповнення форми вираження іллокутивної сили заклику може змінюватися залежно від її складників і конкретної мовленнєвої (комунікативної) ситуації.

Перелік джерел посилання

1. Мясоєдова С. В. Категорія спонукання і її вираження в непрямих висловленнях української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2001. 16 с.